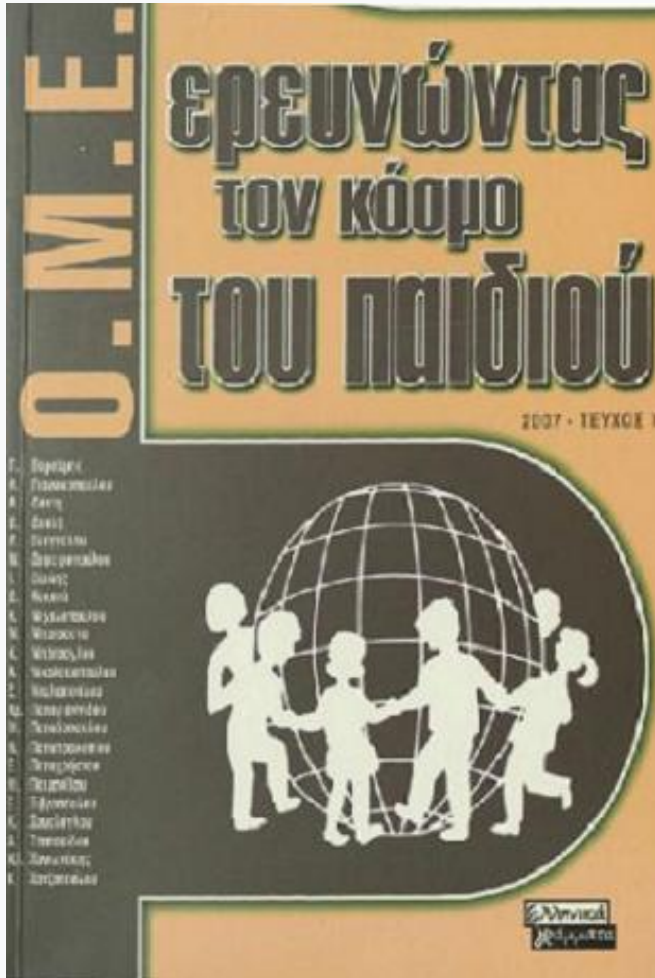

Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Τόμ. 7 (2007)

Το παραμύθι ως μέσο εξοικείωσης τον παιδιού με την έννοια του θανάτου: Συναισθηματικές αντιδράσεις μαθητών από αστικές και αγροτικές περιοχές.

Αγγελική Νικολακοπούλου (Aggeliki Nikolakoroulou),
Μαρία Ζαφειροπούλου (Maria Zafiroroulou)

doi: [10.12681/icw.18226](https://doi.org/10.12681/icw.18226)

Copyright © 2018, Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Νικολακοπούλου (Aggeliki Nikolakoroulou) Α., & Ζαφειροπούλου (Maria Zafiroroulou) Μ. (2007). Το παραμύθι ως μέσο εξοικείωσης τον παιδιού με την έννοια του θανάτου: Συναισθηματικές αντιδράσεις μαθητών από αστικές και αγροτικές περιοχές. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 7, 101-122. <https://doi.org/10.12681/icw.18226>

Αγγελική Νικολακοπούλου,

*Εκπαιδευτικός, Υποψήφια Διδάκτορας ΠΤΠΕ,
Παν. Θεσσαλίας.*

Μαρία Ζαφειροπούλου,

*Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΠΤΠΕ,
Παν. Θεσσαλίας.*

Το παραμύθι ως μέσο εξοικείωσης του παιδιού με την έννοια του θανάτου: Συναισθηματικές αντιδράσεις μαθητών από αστικές και αγροτικές περιοχές

1. Εισαγωγή

Αποτελεί αναμφισβήτητο γεγονός, ότι ο αποχωρισμός και η απώλεια είναι επώδυνα γεγονότα της ζωής και προκαλούν δυσάρεστα συναισθήματα (Bowlby, 1969, 1973). Τι ορίζουμε, όμως, ως συναίσθημα και τι ως συναισθηματική ανάπτυξη; Συναίσθημα είναι η ψυχική κατάσταση, θετική ή αρνητική, που βιώνει ο άνθρωπος σε μια δεδομένη στιγμή, ως αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης μεταξύ εσωτερικών ή εξωτερικών ερεθισμάτων και αντίστοιχων αντιδράσεων του ψυχοφυσικού του οργανισμού (Κακαβούλης, 1997). Ο όρος συναισθηματική ανάπτυξη αναφέρεται αφενός στα συναισθήματα αυτά καθαυτά, όπως τα βιώνει το άτομο κατά τη διάρκεια της ζωής του κι αφετέρου στη ρύθμιση των συναισθημάτων, την ικανότητα, δηλαδή, του ατόμου να ελέγχει και να διαμορφώνει τα συναισθήματα του ανάλογα με την

κατάσταση στην οποία βρίσκεται (Χατζηχρήστου, 2004). Θα αναφερθούμε ιδιαίτερα στην κυρίως παιδική ή σχολική ηλικία που μας ενδιαφέρει στην παρούσα μελέτη.

Μέχρι την παιδική ηλικία και κατά τη διάρκεια της βρεφικής και νηπιακής ηλικίας έχουν ήδη αναπτυχθεί μια σειρά συναισθημάτων, όπως η χαρά, η λύπη, ο θυμός, ο φόβος και το άγχος (Σράουφ, 2000, Kaplan & Sadocks, 1996). Όμως, η συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών συνεχίζεται ραγδαία και στη παιδική ηλικία. Κατά τη διάρκειά της τα παιδιά όχι μόνο βιώνουν δευτερεύοντα συναισθήματα, όπως η ενοχή ή η υπερηφάνεια, αλλά αρχίζουν να κατανοούν περισσότερο τόσο τα συγκεκριμένα συναισθήματα, όσο και τις αιτίες που τα προκαλούν (Saarni, Mumme & Campos, 1998). Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά είναι πλέον σε θέση να κατανοούν την πολυπλοκότητα των συναισθημάτων.

Η λύπη, που ως συναίσθημα συ-

νοδεύει κάθε αποχωρισμό, μετατρέπεται σε πραγματική οδύνη, όταν πρόκειται για την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου. Την οδύνη αυτή βιώνουν αναπόφευκτα όλοι κάποια στιγμή της ζωής τους, καθώς ο θάνατος είναι η κοινή μοίρα των ανθρώπων. Αλλά πώς ακριβώς προσδιορίζεται η έννοια της θλίψης και του πόνου; Σύμφωνα με την Collick (1986) «θλίψη είναι ο πόνος του μη έχουν. Μέσα από το πόνο της θλίψης, μέσα από την ανυπομονησία, τους φόβους, το θυμό, την ενοχή, την κατάθλιψη και τη μοναξιά σταδιακά μαθαίνουμε να ζούμε χωρίς το αγαπημένο πρόσωπο που χάσαμε. Αποδεχόμενοι την απώλεια κερδίζουμε την ελευθερία του μη έχουν. Τότε και μόνο τότε, βρίσκουμε τη λύτρωση, η οποία δεν είναι μόνο μια απελευθέρωση από τον πόνο της απώλειας, αλλά και μια θετική αποκατάσταση του έχουν» (σ. 66). Ο Campbell (1988) υποστήριξε ότι η κρυφή αιτία κάθε πόνου είναι η ίδια η θνητότητα, που είναι η βασική προϋπόθεση της ζωής. Πρέπει να την αποδεχθείς προκειμένου να επιβεβαιωθεί η ζωή Campbell.

Τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται το θάνατο ως κάτι οριστικό και αμετάκλητο με την πρόοδο της ηλικίας, καθώς η σκέψη τους καθίσταται σε θέση να αναγνωρίζει και να αποδέχεται αφηρημένες έννοιες. Σταδιακά τα παιδιά αναπτύσσουν μια ρεαλιστική αντίληψη του θανάτου (Kenyon, 2001) και προσπαθούν μέσα από τη χρήση μεθόδων εκλογίκευσης, να αντιμετωπίσουν το θάνατο αποδίδοντας του τις

πραγματικές ή ίσως και μικρότερες διαστάσεις (Zerman, 1998). Τα νέα δεδομένα σχετικά με την έννοια του θανάτου προστίθενται στις ήδη υπάρχουσες γνώσεις, μέχρι να έρθει η πλήρης κατανόηση της πραγματικότητας του θανάτου (Kane, 1979. Beauchamp, 1974. Childers & Wimmer, 1971). Οι Speece & Brent (1984) σε εμπειριστατωμένη ανασκόπηση που πραγματοποίησαν, βρήκαν αρκετές διαφορές μεταξύ των ερευνητών που ασχολούνται με την ηλικία που επέρχεται αυτή η πλήρης κατανόηση. Ως συμπέρασμα όμως καταλήγουν, ότι στην ηλικία των 7 ετών η πλειοψηφία των παιδιών έχει κατανοήσει τις έννοιες του οριστικού και αμετάκλητου του θανάτου.

Για την έρευνά μας επιλέχθηκε το παραμύθι ως μέσο εξοικείωσης του παιδιού με την έννοια του θανάτου, γιατί η αποδοχή του θανάτου είναι γεγονός καθοριστικής σημασίας για την είσοδο του παιδιού στην ενήλικη ζωή και αναπαρίσταται συμβολικά μέσα από μύθους, θρύλους και παραμύθια (Gersie, 1991). Σύμφωνα με τους Bolte & Polivka (1932), με τη λέξη παραμύθι εννοούμε μια διήγηση δημιουργημένη με ποιητική φαντασία, παρμένη ιδιαίτερα από τον κόσμο του μαγικού, μιαν ιστορία θαύματος, που δεν εξαρτάται από τους όρους της πραγματικής ζωής και που την ακούμε μ' ευχαρίστηση μεγάλοι και μικροί, έστω κι αν δεν τη θεωρούν πιστευτή. Ο Rodari (1985), μάλιστα, ισχυρίζεται ότι τα παραμύθια χρησιμεύουν ακριβώς επειδή φαινομενικά δε χρησιμεύουν σε τίποτα,

όπως η μουσική και η ποίηση, όπως το θέατρο και τα σπορ. Το παραμύθι διακρίνεται στο λαϊκό και στο έντεχνο ή σύγχρονο. Το λαϊκό παραμύθι είναι αγνώστου προελεύσεως. Είναι αποτέλεσμα μιας ιστορίας που έχει στοιχειοθετηθεί με το να γίνεται αντικείμενο διήγησης απειράριθμες φορές στη ροή των αιώνων. Λόγω του ότι έχει επαναληφθεί από πολλούς αφηγητές διακρίνεται από την ελευθερία της σύνθεσης και της παραλλαγής (Σακελλαρίου, 1995). Ο κόσμος του λαϊκού παραμυθιού είναι ολότελα φανταστικός, απουσιάζει η αληθοφάνεια, οι φυσικοί νόμοι δεν ισχύουν και όταν ο άνθρωπος είναι ανίσχυρος γίνεται κάποιο θαύμα, συνήθως με την ευεργετική μεσολάβηση ενός υπερφυσικού βοηθού (π.χ. ένα ζώο) ή με τη χρήση ενός μαγικού μέσου, ενός μαντηλιού ή δακτυλιδιού, για παράδειγμα (Cooper, 1983. Σακελλαρίου, 1995. Κανατσούλη, 2002). Το σύγχρονο παραμύθι ή έντεχνο, όπως αλλιώς ονομάζεται, γράφεται από επώνυμους παραμυθάδες-συγγραφείς και είναι ένα είδος που φέρει πολύ περισσότερο προσωπικά βιώματα, σε αντίθεση με τη συλλογικότητα και την ομαδικότητα των βιωμάτων του λαϊκού παραμυθιού. Σ' αυτό δεν υπάρχει η δυνατότητα της «βελτίωσης», αφού είναι προορισμένο να λειτουργεί ως τετελεσμένο κείμενο ενός συγγραφέα. Το σύγχρονο παραμύθι χαρακτηρίζεται από μια τάση απομυθοποίησης, περιορισμού δηλαδή της καλπάζουσας φαντασίας και συρρίκνωσης του έντονου μαγικού στοιχείου. Τα θέματα που

εμπνέονται οι παραμυθάδες, προέρχονται από τα προβλήματα της σύγχρονης ζωής. Ο ρεαλισμός αποτελεί βασικό στοιχείο του σύγχρονου παραμυθιού, αν και πάντα παρουσιάζεται μέσα από κάποιο μαγικό/φανταστικό περίβλημα ενώ υπάρχει συγκεκριμένος πραγματικότητα και φαντασίας (Κανατσούλη, 2002).

Τα παιδιά, κυρίως ως την ηλικία των 12 ετών, πιστεύουν στη μαγεία των παραμυθιών τα οποία αποτελούν χώρο ιδιαίτερης σημασίας για αυτά (Αναγνωστόπουλος & Λιαπής 1995). Αποτελούν την πρώτη τους, ανώδυνη, επαφή με τον έξω κόσμο και συμβάλλουν στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Γι αυτό, άλλωστε, τα παραμύθια χρησιμοποιούνται με επιτυχία ως εργαλεία επικοινωνίας, αλλά και ψυχοθεραπείας, γιατί μεταφέρουν μηνύματα και δίδουν εντολές, οι οποίες αν διατυπωθούν με διαφορετικό τρόπο, πιθανόν να είναι δυσνόητες από τα παιδιά (Ζαφειροπούλου & Θάνου, 2004. Marcoli, 2001. Ronen, 1999, 2003. Stallard, 2005, 2006).

Ένα πρόβλημα που έχει απασχολήσει τους παιδαγωγούς είναι η επιλογή των κατάλληλων παραμυθιών για αφήγηση στα παιδιά. Ο Πλάτων στην Πολιτεία του συνιστά στις μητέρες «μη τους τυχόντας μύθους τοις παισίν λέγειν», αλλά όσους εγκρίνει η πολιτεία (κεφ. 5, στίχος. 30). Οι Μαντάς (1972) και Κυριαζόπουλος (1990) προτείνουν τα παραμύθια να μην προκαλούν φόβο και ισχυρές συγκινησιακές καταστάσεις. Είναι γνωστό, επίσης, ότι μετά τη λήξη του δευτέρου παγκοσμίου

πολέμου, οι δυνάμεις κατοχής στη Γερμανία απαγόρευσαν τα παραμύθια των αδελφών Grimm, τα οποία είχαν μεγάλη αναγνωσιμότητα προπολεμικά, γιατί τα θεώρησαν υπεύθυνα για τις βαρβαρότητες της Βέρμαχτ!

Αντίθετα, ο Μερakλής (1999) θεωρεί αυτή τη συζήτηση ως «μη σοβαρή» (σ. 199), ενώ ο Αναγνωστόπουλος (2002) πιστεύει ότι έτσι «χάνεται η αφηγηματική χάρη του λαϊκού λόγου και η παιδαγωγική αποπαιδωση κάνει το κείμενο πλαδαρό, ανούσιο, σχολικό μάθημα.» (σ. 209). Ο Μπετελχάιμ (1995) εξ άλλου επέμενε ότι τα παραμύθια βοηθούν τα παιδιά με τον εξτρεμισμό των εικόνων τους, με το ριζοσπαστισμό της δράσης τους, μ' αυτή την ίδια την αγριότητα τους, «να κατανικήσουν τις χαοτικές εντάσεις του υποσυνείδητού τους» (σ. 29). Ο Μπετελχάιμ (1995) επίσης θεωρεί ότι το παραμύθι παίρνει πολύ στα σοβαρά τα υπαρξιακά άγχη και διλήμματα και απευθύνεται άμεσα σ' αυτά, στην ανάγκη δηλαδή να μας αγαπούν αλλά και στο φόβο του θανάτου. Επιπλέον, το παραμύθι προσφέρει λύσεις με τρόπους που αντιστοιχούν στο επίπεδο κατανόησης του παιδιού. Ο τρόπος με τον οποίο τελειώνουν τα παραμύθια «Και έζησαν αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα» δεν ξεγελά ούτε μια στιγμή το παιδί, ότι η αιώνια ζωή είναι αδύνατη. Υποδεικνύει, όμως, το μόνο τρόπο να ανακουφιστούμε απ' τον πόνο που προκαλούν τα στενά όρια της ζωής μας σ' αυτή τη γη, που είναι η δημιουργία ενός πραγματικά ικανοποιητικού δεσμού με

κάποιον άλλον. Τα παραμύθια διδάσκουν πως όταν κάποιος τον πραγματοποιήσει, τότε έχει φτάσει στο υψηλότερο σημείο συναισθηματικής ασφάλειας στη ζωή και έχει «δημιουργήσει τη διαρκέστερη σχέση που είναι δυνατή» για τον άνθρωπο. Αυτό και μόνο αυτό, μπορεί να διαλύσει το φόβο του θανάτου. (Μπετελχάιμ, 1995).

Δεν θα πρέπει, επίσης, να παραγνωρισθεί το γεγονός ότι η μαθητική κοινότητα βρίσκεται συχνά αντιμετώπη με την έννοια του θανάτου. Στις ΗΠΑ, ένα στα 20 παιδιά βιώνει το θάνατο ενός γονιού πριν κλείσει τα 18 του χρόνια. Ένας στους 750 εφήβους πεθαίνει από ασθένεια, από ατύχημα, δολοφονείται ή αυτοκτονεί. Ακόμα, δεν είναι ασυνήθιστο παιδιά σχολικής ηλικίας να βιώνουν το θάνατο συγγενών ή αδελφών, ή ακόμα το θάνατο αγαπημένων ζώων (Stevenson, 1994, 1996).

Παρ' όλες τις αλλαγές στον τρόπο ζωής του τελευταίου αιώνα στις αγροτικές κοινωνίες, ο τόπος καταγωγής του παιδιού ενδεχομένως να παίζει σημαντικό ρόλο, όσον αφορά την αντίληψη της έννοιας του θανάτου. Εκεί, ο θάνατος φαίνεται πως εξακολουθεί να είναι πιο κοντινός στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων (Benoliel & Degner, 1995), γιατί οι τελετές του θανάτου αποτελούν ακόμη κοινωνικό γεγονός, ενώ η θανάτωση οικόσιτων ζώων είναι ανάγκη επιβίωσης. Αντίθετα, στο νέο περιβάλλον του υδροκεφαλισμού των πόλεων, όπως αναπτύχθηκε τον τελευταίο αιώνα, η κοινωνική απομόνωση των ανθρώπων που οδεύουν

στο θάνατο λιγότεψαν τις εμπειρίες των παιδιών. Η σιωπή γύρω απ' το θάνατο είναι πλέον γενικευμένη κοινωνική πρακτική (Benoliel, 1994)

Εκτός από το παραμύθι, ως μεθοδολογικό εργαλείο στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε και το θεατρικό παιχνίδι για την κατανόηση των συναισθημάτων. Αναφερόμενοι στο θεατρικό παιχνίδι εννοούμε ένα «έργο» που «φτιάχεται» από το παιδί ή τα παιδιά κάτω από την καθοδήγηση ενός ενήλικα ο οποίος τα κατευθύνει να γίνουν τα ίδια συγγραφείς, σκηνοθέτες, ηθοποιοί. Το σημαντικότερο είναι ότι το παιδί γίνεται συγχρόνως και ηθοποιός και κριτικός. Κρίνει αλλά και κρίνεται. Εμπνέει αλλά και εμπνέεται (Κουρετζής, 2001). Το θεατρικό παιχνίδι μπορούμε να το τοποθετήσουμε μέσα στα πλαίσια της εφαρμοσμένης ψυχολογίας με διπλή ιδιότητα:

1. Την ιδιότητα που έχει να δίνει στα παιδιά ευκαιρίες για εξωτερική των συναισθημάτων τους, προσφέροντας σ' εκείνον που ενδιαφέρεται για την ψυχολογική ανίχνευση του παιδιού ένα εργαλείο για να συλλέξει τα στοιχεία που αναζητάει.
2. Ταυτόχρονα, το θεατρικό παιχνίδι ενεργεί ως ρυθμιστικός παράγοντας του συναισθηματικού φόρτου, των εντάσεων, της επιθετικότητας κ.λ.π. Η διοχέτευση της εσωτερικής έντασης μέσα στο θεατρικό παιχνίδι χαλαρώνει, απελευθερώνει μέρος της δημιουργικότητας του παιδιού και προκαλεί εσωτερικές εξισορροπήσεις (Κουρετζής, 2001).

2. Σκοπός/στόχοι και ερωτήματα της έρευνας.

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η καταγραφή και η σύγκριση της προκαλούμενης συναισθηματικής φόρτισης μετά από αφήγηση έντεχνου ή λαϊκού παραμυθιού με περιεχόμενο το θάνατο ανθρώπου ή ζώου ανάμεσα σε παιδιά αστικών και αγροτικών περιοχών ηλικίας 8 ετών. Θεωρήθηκε χρήσιμο να καταγραφεί η πιθανολογούμενη και ως ένα βαθμό αυτονόητη συναισθηματική φόρτιση που θα προκληθεί μετά από αφήγηση παραμυθιών με θέμα την απώλεια, πράγμα το οποίο, μάλιστα, απ' όσο γνωρίζουμε δεν έχει καταγραφεί στη βιβλιογραφία. Το επόμενο βήμα ήταν η σύγκριση της φόρτισης ανάμεσα στις αστικές και αγροτικές περιοχές για να διαπιστωθεί αυτό που ισχυρίζονται πολλοί ερευνητές, ότι δηλαδή η εξοικείωση με την απώλεια αμβλύνει τη συναισθηματική φόρτιση που προκύπτει εξ αιτίας της (Bacque, 2001. Kane, 1979). Σ' αυτή την περίπτωση θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε, ότι η διδασκαλία της απώλειας μέσα από το σχολείο αποτελεί χρήσιμη παρέμβαση, ώστε να ελαττωθεί ο φόβος του θανάτου. Τα ερωτήματα, λοιπόν, που έχει ως στόχο να διερευνήσει η παρούσα μελέτη είναι:

- Υπάρχει πράγματι αύξηση της συναισθηματικής φόρτισης μετά από αφήγηση παραμυθιού με περιεχόμενο το θάνατο;
- Υπάρχει διαφορά, όταν ο θάνατος περιγράφεται μέσα από έντεχνο παραμύθι ή λαϊκό;

Πίνακας 1

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και τιμή του F αναφορικά με την ομοιογένεια των συναισθημάτων στις δυο ομάδες, πριν την παρέμβαση.

Συναίσθημα	Μ. Ο.	Τ. Α	F (1,128)
Χαρά (αγροτική)	7,23	1,11	3,046
Χαρά (αστική)	8,00	1,13	
Λύπη (αγροτική)	1,03	1,37	1,448
Λύπη (αστική)	0,5	0,84	
Θυμός (αστική)	2,53	1,36	0,004
Θυμός (αγροτική)	2,50	1,68	
Άγχος (αστική)	3,03	2,77	2,963
Άγχος (αγροτική)	1,54	1,46	
Ζωντάνια (αγροτική)	7,03	1,97	0,150
Ζωντάνια (αστική)	7,34	2,07	

- Τι προκύπτει από τη σύγκριση των παραμυθιών με απώλεια ζώου και αυτών με απώλεια ανθρώπου;
- Υπάρχει συναισθηματική διαφορά ανάμεσα στα παιδιά αστικών και αγροτικών περιοχών μετά τη σχετική αφήγηση;

3. Μεθοδολογία

Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 130 μαθητές που φοιτούσαν στη Γ' τάξη, οκτώ δημοσίων Δημοτικών Σχολείων του Ν. Λάρισας. Στο δείγμα αντιπροσωπεύονταν και τα δυο φύλα με σχεδόν ίσους αριθμούς.

Οι μαθητές χωρίστηκαν σε δέκα ομάδες. Από τις ομάδες αυτές οι οκτώ αποτέλεσαν τις ομάδες παρέμβασης και οι υπόλοιπες δυο ήταν οι ομάδες ελέγχου. Κάθε ομάδα περι-

λάμβανε 13 μαθητές. Εξαιρέθηκαν από τις ομάδες παρέμβασης οι μαθητές ή οι μαθήτριες με βιώματα σχετικά με το περιεχόμενο του παραμυθιού. Οι ομάδες δεν διέφεραν στατιστικά σημαντικά όπως διαπιστώθηκε κατά τις αρχικές μετρήσεις. Η ομοιογένεια, δηλαδή, των δυο ομάδων, αυτής της πόλης και αυτής του χωριού, εξετάστηκε μετρώντας και συγκρίνοντας τα συναισθήματα των ομάδων αυτών πριν την παρέμβαση, όπου και δεν διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά σε κανένα συναίσθημα, όπως ενδεικτικά φαίνεται στον Πίνακα 1 στις ομάδες του λαϊκού παραμυθιού (Πίνακας 1.).

Οι ομάδες παρέμβασης κατασκευάστηκαν ως εξής (βλ. Πίνακα 2.).

Α' ομάδα (ΕΘΑΠ) στην οποία έγινε αφήγηση έντεχνου παραμυθιού σε παιδιά της πόλης που το περιεχό-

Πίνακας 2

Χωρισμός ομάδων κατά περιοχή προέλευσης των μαθητών και κατά πειραματική συνθήκη (είδος και περιεχόμενο παραμυθιού)

ΟΜΑΔΕΣ ΔΕΙΓΜΑ	Α' ΕΘΑΠ 13	Β' ΕΘΖΠ 13	Γ' ΕΘΑΧ 13	Δ' ΕΘΖΧ 13	Ε' ΛΘΑΠ 13	ΣΤ' ΛΘΖΠ 13	Ζ' ΛΘΑΧ 13	Η' ΛΘΖΧ 13	Θ' ΟΕΠ 13	Ι' ΟΕΧ 13
ΠΟΛΗΣ	✓	✓			✓	✓			✓	
ΧΩΡΙΟΥ			✓	✓			✓	✓		✓
ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΜΕ ΘΑΝΑΤΟ ΖΩΟΥ						✓		✓		
ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΜΕ ΘΑΝΑΤΟ ΑΝΘΡΩΠΟΥ					✓		✓			
ΕΝΤΕΧΝΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΜΕ ΘΑΝΑΤΟ ΖΩΟΥ		✓		✓						
ΕΝΤΕΧΝΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΜΕ ΘΑΝΑΤΟ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	✓		✓							
ΟΜΑΔΑ ΕΛΕΓΧΟΥ									✓	✓

μενο του αναφέρονταν σε θάνατο προσώπου.

Β' ομάδα (ΕΘΖΠ) στην οποία έγινε αφήγηση έντεχνου παραμυθιού σε παιδιά της πόλης που το περιεχόμενο του αναφέρονταν σε θάνατο ζώου.

Γ' ομάδα (ΕΘΑΧ) στην οποία έγινε αφήγηση έντεχνου παραμυθιού που το περιεχόμενο του αναφέρονταν σε θάνατο ανθρώπου σε παιδιά που φοιτούσαν σε σχολείου χωριού.

Δ' ομάδα (ΕΘΖΧ) στην οποία έγινε αφήγηση έντεχνου παραμυθιού που αναφέρονταν σε θάνατο ζώου σε παιδιά του χωριού.

Ε' ομάδα (ΛΘΑΠ) στην οποία έγινε αφήγηση λαϊκού παραμυθιού σε παι-

διά της πόλης που το περιεχόμενο του αναφέρονταν σε θάνατο προσώπου.

ΣΤ' ομάδα (ΛΘΖΠ) στην οποία έγινε αφήγηση λαϊκού παραμυθιού σε παιδιά της πόλης που το περιεχόμενο του αναφέρονταν σε θάνατο ζώου.

Ζ' ομάδα (ΛΘΑΧ) στην οποία έγινε αφήγηση λαϊκού παραμυθιού που το περιεχόμενο του αναφέρονταν σε θάνατο ανθρώπου σε παιδιά που φοιτούσαν σε σχολείου χωριού.

Η' ομάδα (ΛΘΖΧ) στην οποία έγινε αφήγηση λαϊκού παραμυθιού που αναφέρονταν σε θάνατο ζώου σε παιδιά του χωριού.

Θ' ομάδα (ΟΕΠ) η οποία αποτελούνταν από παιδιά που φοιτούσαν

σε σχολεία της πόλης και στην οποία δεν έγινε καμία παρέμβαση.

Ι' ομάδα (ΟΕΧ) η οποία αποτελούνταν από μαθητές που φοιτούσαν σε σχολεία χωριών στην οποία και δεν έγινε καμία παρέμβαση.

Εργαλεία της έρευνας.

Σ' όλες τις ομάδες έγινε μέτρηση συναισθηματικής κατάστασης με ειδικό θερμόμετρο συναισθημάτων, που κατασκευάστηκε αποκλειστικά για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, με το οποίο αξιολογήθηκε η διάθεση του μαθητή πριν και μετά από κάθε αφήγηση. Κατασκευάστηκε θερμόμετρο και για τα πέντε διαφορετικά συναισθήματα (χαράς, λύπης, θυμού, άγχους, ζωντάνιας) που μελετήθηκαν (Παράρτημα Ι). Η βαθμολόγηση των συναισθημάτων έγινε με μια κλίμακα 10 διαβαθμίσεων (0=καθόλου, 1-2=πολύ λίγο, 3-4=λίγο, 5-6=αρκετά, 7-8=πολύ, 9-10=πάρα πολύ).

Τα λαϊκά παραμύθια που αφηγήθηκαν ήταν «Η Πούλια και ο Αυγερινός», το περιεχόμενο του οποίου αναφέρεται σε θάνατο προσφιλούς ζώου και «Η Μάνα και ο Πεθαμένος Γιος» με θέμα το θάνατο οικείου προσώπου (Ελληνικά Παραμύθια, 2002).

Τα έντεχνα παραμύθια ήταν το «Ένα Δάκρυ για το Μάο» και «Το Μεγάλο Ταξίδι της Γιαγιάς», το περιεχόμενο των οποίων αναφέρεται σε θάνατο προσφιλούς κατοικίδιου ζώου και οικείου προσώπου αντίστοιχα (Νικολακοπούλου, 2006).

Η διευκόλυνση και ο έλεγχος της κατανόησης των συναισθημάτων (χαράς, λύπης, θυμού, άγχους, ζω-

ντάνιας) στα συμμετέχοντα παιδιά έγινε μέσα από θεατρικό παιχνίδι. Ως ζωντάνια ορίστηκε η ενεργητική, έντονη και ευχάριστη διάθεση, ή, με άλλα λόγια, η δίψα για ζωή. Κάθε συναίσθημα αποδίδονταν μέσα από θεατρική πράξη με πρωταγωνιστές τα ίδια τα παιδιά. Οι μαθητές έπρεπε να αναγνωρίσουν το συναίσθημα που τους παρουσίαζε ο συμμαθητής τους με την έκφραση του προσώπου και να επιδείξουν την ανάλογη κάρτα που ανταποκρίνονταν στο συναίσθημα. (Παράρτημα ΙΙ). Οι κάρτες που απεικόνιζαν τα πέντε συναισθήματα, είχαν μοιραστεί από πριν σε κάθε μαθητή.

Διαδικασία

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε την άνοιξη του 2005 στην Τρίτη τάξη οκτώ δημοσίων Δημοτικών Σχολείων του Ν. Λάρισας.

Στην πρώτη επαφή με το εκπαιδευτικό ίδρυμα έγινε ενημέρωση του διευθυντή και του διδακτικού προσωπικού του σχολείου για τον τρόπο διεξαγωγής, καθώς και για τους σκοπούς της έρευνας. Ζητήθηκε λεπτομερής ενημέρωση για τυχόν ιδιαιτερότητες των μαθητών (πρόσφατη απώλεια, κατάθλιψη, κ.τ.λ.), ώστε οι μαθητές αυτοί να μη συμπεριληφθούν στις ομάδες της έρευνας.

Για τη συλλογή των δεδομένων χρειάστηκαν δυο συναντήσεις σε κάθε σχολείο. Η πρώτη συνάντηση διαρκούσε μια διδακτική ώρα, κατά την διάρκεια της οποίας, αφ' ενός πραγματοποιούνταν η γνωριμία με τους μαθητές, ώστε να νιώθουν άνετα μαζί μας και να διεξαχθεί η έρευνα με

ασφαλή τρόπο, αφ' ετέρου εκπαιδευόταν στην κατανόηση των συναισθημάτων (χαράς, λύπης, θυμού, άγχους, ζωντανίας) μέσα από θεατρικό παιχνίδι. Δηλαδή, κάθε συναίσθημα αποδίδονταν μέσα από θεατρική πράξη με πρωταγωνιστές τα ίδια τα παιδιά. Κάποιος από τους μαθητές επέλεγε τυχαία ένα από τα πέντε συναισθήματα και το παρουσίαζε με ανάλογη έκφραση του προσώπου του. Οι συμμαθητές του έπρεπε να αναγνωρίσουν το συναίσθημα που παρουσίαζε και να επιδείξουν την εικόνα που ανταποκρινόταν στο συναίσθημα αυτό.

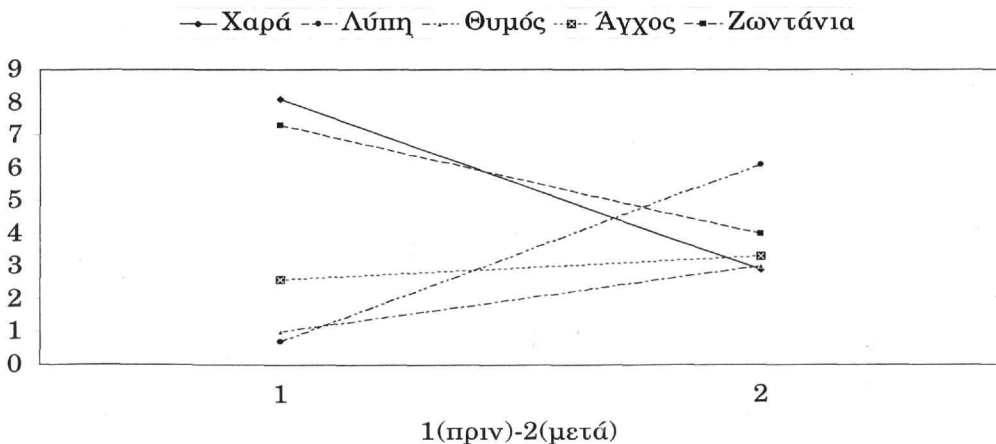
Η δεύτερη συνάντηση έγινε την επόμενη μέρα και κράτησε δυο διδακτικές ώρες. Πριν την παρέμβαση δόθηκε σε κάθε μαθητή ή μαθήτρια το θερμόμετρο που μετρούσε την συναισθηματική τους κατάσταση εκείνης της στιγμής και εξηγήθηκε πώς πρέπει να χρησιμοποιηθεί. Δηλαδή, ότι θα πρέπει να σημειώσουν στην κλίμακα του θερμομέτρου τον

αριθμό που τους εκφράζει, για κάθε συναίσθημα ξεχωριστά, σύμφωνα με τη διάθεση τους. Στην συνέχεια ακολούθησε η αφήγηση του λαϊκού, ή του έντεχνου παραμυθιού αναλόγως.

Μετά την αφήγηση δόθηκε ξανά στους μαθητές να συμπληρώσουν το ίδιο θερμόμετρο ώστε να είναι δυνατή η σύγκριση της συναισθηματικής τους διάθεσης πριν και μετά. Η ίδια διαδικασία ακολουθήθηκε και στις ομάδες έλεγχου, χωρίς όμως να παρεμβληθεί αφήγηση. Ο ερευνητής αφιέρωσε και στις ομάδες ελέγχου τον ίδιο χρόνο που αφιέρωσε στις άλλες ομάδες, απασχολώντας τις με δραστηριότητες, όπως ζωγραφική, ελεύθερο παιχνίδι καθώς και αθλητικές δραστηριότητες

4. Αποτελέσματα

Τα επιμέρους αποτελέσματα των δέκα ομάδων σύμφωνα με την στατι-

Σχήμα 1

Κατανομή συχνότητας των συναισθημάτων για τα μαθηματικά ως προς το τμήμα προέλευσης

Πίνακας 3

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και τιμή του F αναφορικά με τη διαφοροποίηση των συναισθημάτων στις αγροτικές περιοχές μετά από αφήγηση έντεχνου παραμυθιού με θέμα το θάνατο ανθρώπου

Συναίσθημα	Μ. Ο.	Τ. Α.	$F(1,24)$
Χαρά (πριν)	8,07	2,22	31.504*
Χαρά (μετά)	2,88	2,48	
Λύπη (πριν)	,73	1,39	33.043*
Λύπη (μετά)	6,11	3,07	
Ζωντάνια (πριν)	7,34	1,91	10.253*
Ζωντάνια (μετά)	4,07	3,14	

* F στατιστικά σημαντικό ($p < 0.05$)

Πίνακας 4

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και τιμή του F αναφορικά με τη διαφοροποίηση των συναισθημάτων στις αστικές περιοχές μετά από αφήγηση έντεχνου παραμυθιού με θέμα το θάνατο ανθρώπου

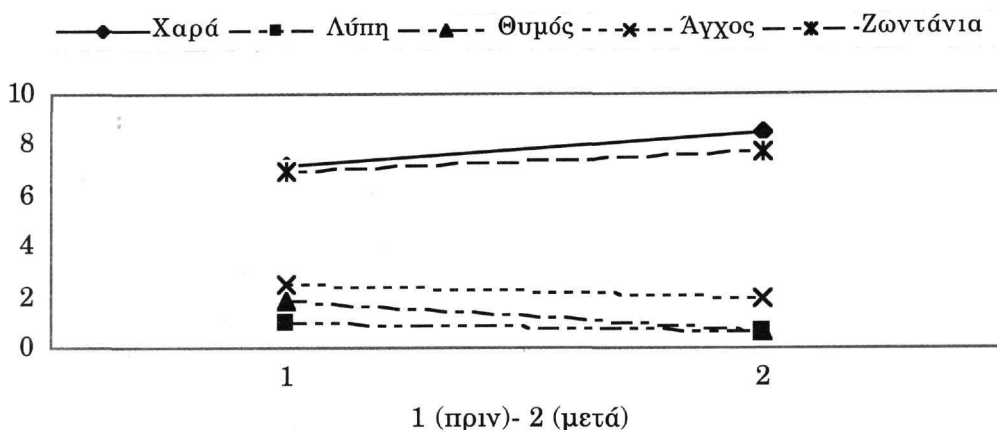
Συναίσθημα	Μ. Ο.	Τ. Α.	$F(1,24)$
Χαρά (πριν)	7,65	1,84	52.880*
Χαρά (μετά)	2,73	1,60	
Λύπη (πριν)	,50	,67	36.745*
Λύπη (μετά)	4,84	2,49	
Ζωντάνια (πριν)	8,04	1,69	36.009*
Ζωντάνια (μετά)	3,27	2,31	

* F στατιστικά σημαντικό ($p < 0.05$)

στική μέθοδο ανάλυσης διακύμανσης (One-Way ANOVA) δύο παραγόντων με εξαρτημένη μεταβλητή το βαθμό συναισθήματος και ανεξάρτητες μεταβλητές το είδος παραμυθιού και την προέλευση [2(παραμύθι) X 2(προέλευση)], έχουν ως εξής:

Η αφήγηση ενός παραμυθιού, είτε έντεχνου είτε λαϊκού, με θέμα το θάνατο ανθρώπου, (ομάδες Α', Γ', Ε' και ΣΤ'), καθώς και η αφήγηση ενός

έντεχνου παραμυθιού με θέμα το θάνατο ζώου, (ομάδες Β' και Δ'), επηρεάζει τα συναισθήματα των παιδιών τόσο στην πόλη όσο και στο χωριό. Έχουμε, δηλαδή, διαφοροποίηση των συναισθημάτων με μείωση της χαράς [$F(1,24)=52.880$, $p < 0,001$], [$F(1,24)=147.963$, $p < 0.001$] και της ζωντάνιας [$F(1,24)=36.009$, $p < 0.001$] και αύξηση της λύπης [$F(1,24)=36.745$, $p < 0.001$], [$F(1,24)=68.416$,

Σχήμα 2

Διαφοροποίηση συναισθημάτων μετά από αφήγηση λαϊκού παραμυθιού με θάνατο ζώου στις αγροτικές περιοχές.

Πίνακας 5

Μέσοι όροι, τυπική απόκλιση και τιμή του F αναφορικά με τη διαφοροποίηση των συναισθημάτων στις αστικές περιοχές μετά από αφήγηση λαϊκού παραμυθιού με θέμα το θάνατο ζώου.

Συναίσθημα	Μ. Ο.	Τ. Α.	F(1,24)
Χαρά (πριν)	8,00	1,13	17.280*
Χαρά (μετά)	4,69	2,63	
Λύπη (πριν)	,50	,84	21.663*
Λύπη (μετά)	3,30	2,00	
Ζωντάνια (πριν)	7,34	2,07	6.409*
Ζωντάνια (μετά)	5,26	2,10	

*F στατιστικά σημαντικό ($p > 0.05$)

$p < 0.001$], μετά την αφήγηση (Σχήμα 1 & Πίνακες 3, 4).

Αντίθετα, ενώ η αφήγηση λαϊκού παραμυθιού με θέμα το θάνατο ζώου προκάλεσε διαφοροποίηση των συναισθημάτων ανάλογη με την παραπάνω αναφερόμενη στα παιδιά της πόλης, δηλαδή [$F(1,24) = 17.280$, $p < 0.001$] για τη χαρά, [$F(1,24) = 21.663$, $p < 0.001$] για τη λύπη και

[$F(1,24) = 6,409$, $p = 0.018$] για τη ζωντάνια (Πίνακας 5), δε φαίνεται να προκάλεσε κανενός είδους συναισθηματική φόρτιση στα παιδιά του χωριού [$F(1,24) = .347$, $p > 0.05$] (Σχήμα 2 & Πίνακας 6).

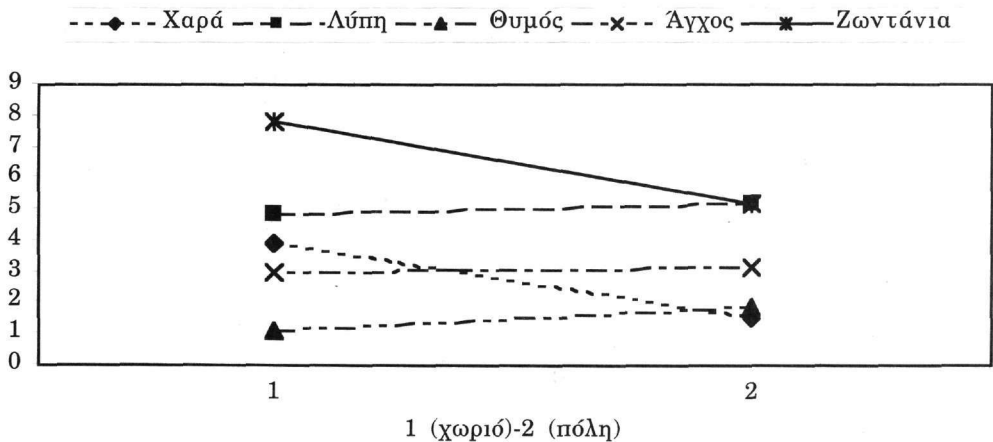
Στη συνέχεια ακολούθησε η σύγκριση των συναισθημάτων μεταξύ των ομάδων των αγροτικών και των αστικών περιοχών μετά την αφήγη-

Πίνακας 6

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και τιμή του F αναφορικά με τη διαφοροποίηση των συναισθημάτων στις αγροτικές περιοχές μετά από αφήγηση λαϊκού παραμυθιού με θέμα το θάνατο ζώου.

Συναίσθημα	Μ. Ο.	Τ. Α.	$F(1,24)$
Χαρά (πριν)	7,23	1,11	8.024
Χαρά (μετά)	8,57	1,30	
Λύπη (πριν)	1,03	1,37	.347
Λύπη (μετά)	,73	1,28	
Ζωντάνια (πριν)	7,03	1,97	.812
Ζωντάνια(μετά)	7,75	2,05	

* F στατιστικά σημαντικό ($p > 0.05$)

Σχήμα 3

Σύγκριση της διαφοροποίησης των συναισθημάτων μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών μετά από αφήγηση έντεχνου παραμυθιού με θάνατο ζώου.

ση παραμυθιού και προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα. Η ομάδα των παιδιών αγροτικής και αυτή αστικής προέλευσης, δεν παρουσίασαν στατιστικά σημαντική διαφορά στην προκληθείσα συναισθηματική φόρτιση μετά την αφήγηση έντεχνου [$F(1,24) = .0352, p > 0.05$] ή λαϊκού παραμυθιού [$F(1,24) = 2.119, p > 0.05$] με θέ-

μα το θάνατο ανθρώπου, εκτός από το συναίσθημα της λύπης στο λαϊκό παραμύθι, η τιμή του οποίου ήταν μεγαλύτερο στα παιδιά της πόλης, από ότι στα παιδιά του χωριού [$F(1,24) = 10.042, p = 0.004$]. Η σύγκριση μεταξύ της ομάδας των παιδιών αγροτικής και της ομάδας των παιδιών αστικής προέλευσης μετά

Πίνακας 7

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και τιμή του F αναφορικά με τη σύγκριση της διαφοροποίησης των συναισθημάτων στις αστικές και στις αγροτικές περιοχές μετά από αφήγηση έντεχνου παραμυθιού με θέμα το θάνατο ζώου.

Συναίσθημα	Μ. Ο.	Τ. Α.	$F(1,24)$
Χαρά (αγροτική)	3,92	1,95	11.985*
Χαρά (αστική)	1,50	1,59	
Λύπη (αγροτική)	4,80	2,12	.269
Λύπη (αστική)	5,27	2,40	
Ζωντάνια (αγροτική)	5,19	1,98	15.269*
Ζωντάνια (αστική)	1,92	2,27	

* F στατιστικά σημαντικό ($p > 0.05$)

Πίνακας 8

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και τιμή του F αναφορικά με τη σύγκριση της διαφοροποίησης των συναισθημάτων μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών μετά από αφήγηση λαϊκού παραμυθιού με θέμα το θάνατο ζώου.

Συναίσθημα	Μ. Ο.	Τ. Α.	$F(1,24)$
Χαρά (αγροτική)	8,50	1,24	22.224*
Χαρά (αστική)	4,69	2,63	
Λύπη (αγροτική)	,73	1,28	15.217*
Λύπη (αστική)	3,30	2,00	
Ζωντάνια (αγροτική)	7,77	2,04	9.518*
Ζωντάνια (αστική)	5,23	2,14	

* F στατιστικά σημαντικό ($p > 0.05$)

την αφήγηση έντεχνου παραμυθιού με το θάνατο ζώου, έδειξε μεγαλύτερη συναισθηματική φόρτιση στα παιδιά της πόλης (Σχήμα 3), που εκφράζονταν με μεγαλύτερη μείωση στο συναίσθημα της χαράς [$F(1,24) = 11.985$, $p = 0.002$] και της ζωντάνιας [$F(1,24) = 15.269$, $p = 0.001$] (Πίνακας 7).

Η σύγκριση μεταξύ της ομάδας των παιδιών αγροτικής και της ομάδας των παιδιών αστικής προέλευσης μετά την αφήγηση λαϊκού παραμυθιού με θέμα το θάνατο ζώου έδειξε εντελώς διαφορετική συμπεριφορά των δυο ομάδων. Συγκεκριμένα η συναισθηματική φόρτιση στα παιδιά των αστικών περιοχών ήταν εντονό-

Πίνακας 9

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και τιμή του F αναφορικά με τη διαφοροποίηση των συναισθημάτων της ομάδας έλεγχου, στις δυο μετρήσεις.

Συναίσθημα	Μ. Ο.	Τ. Α.	F(1,24)
Χαρά (πριν)	8,19	1,56	,004
Χαρά (μετά)	8,15	1,66	
Λύπη (πριν)	,92	,75	,146
Λύπη (μετά)	1,07	1,23	
Ζωντάνια (πριν)	6,96	1,71	,716
Ζωντάνια (μετά)	6,69	2,00	

*F στατιστικά σημαντικό ($p > 0.05$)

τερη, καθώς παρατηρήθηκε μεγαλύτερη μείωση στο συναίσθημα της χαράς [$F(1,24) = 22.224$, $p < 0.001$], αλλά και της ζωντάνιας [$F(1,24) = 9.518$, $p = 0.005$] και επίσης μεγαλύτερη αύξηση στο συναίσθημα της λύπης [$F(1,24) = 15.217$, $p = 0.001$], απ' ότι στα παιδιά των αγροτικών περιοχών (Πίνακας 8).

Τέλος στις ομάδες έλεγχου δεν παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά σε κανένα συναίσθημα ανάμεσα στις δυο μετρήσεις που πραγματοποιήθηκαν [$F(1,24) = .952$, $p > 0.05$] (Πίνακας 9).

5. Συζήτηση

Από τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων έγινε σαφές, ότι η αφήγηση και των δυο ειδών παραμυθιών (έντεχνο και λαϊκό) με θέμα το θάνατο προσφίλους προσώπου, επηρεάζουν τα συναισθήματα των παιδιών, τόσο στις αγροτικές περιοχές,

όσο και στις αστικές. Αντίθετα, δεν υπήρξε ομοιόμορφη έκφραση συναισθημάτων μετά την αφήγηση παραμυθιών με θέμα το θάνατο ζώου. Η σύγκριση της συναισθηματικής φόρτισης ανάμεσα στις δυο περιοχές έδειξε αξιοπρόσεκτες διαφορές ως προς την αντιμετώπιση της έννοιας του θανάτου μεταξύ των δυο ομάδων. Προέκυψε λοιπόν με σαφήνεια, ότι η περιγραφή του θανάτου προσφίλους προσώπου, ακόμη και μέσα από το παραμύθι, προκαλεί θλίψη στα παιδιά όπως, εξάλλου, περιγράφεται και στη σχετική βιβλιογραφία (Bowlby, 1969, 1973). Αυτό διαπιστώνεται προφανώς, διότι το επίπεδο της συναισθηματικής τους ανάπτυξης τους επιτρέπει να αντιλαμβάνονται ότι ο θάνατος είναι οριστικός και αμετάκλητος (Spence & Brent, 1984. Kenyon, 2001. Kane, 1979. Baum 2003). Επιπλέον, η σκέψη τους είναι σε θέση να αναγνωρίζει και να κατανοεί αφηρημένες έννοιες (Cole, 2002).

Αντίθετα με τα παραπάνω, η περιγραφή του θανάτου προσφιλούς ζώου δεν έδειξε την ίδια ομοιομορφία αποτελεσμάτων. Πιο συγκεκριμένα, ενώ το έντεχνο παραμύθι φάνηκε να λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο και στις δυο ομάδες, προκαλώντας δηλαδή ανάλογα συναισθήματα, στο λαϊκό δεν υπήρξε ταύτιση των αποτελεσμάτων. Τα παιδιά στις αγροτικές κοινότητες δεν έδειξαν κανενός είδους συναισθηματικό επηρεασμό. Η ερμηνεία του αποτελέσματος σχετίζεται με το είδος του παραμυθιού, πράγμα το οποίο θα γίνει προσπάθεια να διασαφηνιστεί αμέσως παρακάτω. Όσο, λοιπόν, αφορά το είδος των παραμυθιών, φαίνεται ότι το έντεχνο παραμύθι φορτίζει περισσότερο το συναισθηματικό κόσμο των παιδιών. Αυτό συμφωνεί και με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε είδους των παραμυθιών, όπως αυτά αναφέρονται στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία. Το έντεχνο παραμύθι δηλαδή, χαρακτηρίζεται από μια τάση απομυθοποίησης και ρεαλιστικότερης, συνεπώς, περιγραφής των εννοιών (Κανατσούλη 2002. Αναγνωστόπουλος, 1996), σε αντίθεση με το λαϊκό που είναι το είδος του παραμυθιού που διαπνέεται από αισιοδοξία και δεν οδηγεί τον αναγνώστη σε έντονη συγκινησιακή φόρτιση (Luthi, 1969. Κανατσούλη, 2002. Μερακλής, 1999).

Αναλύοντας τα αποτελέσματα της σύγκρισης στη συναισθηματική φόρτιση μεταξύ των δυο ομάδων, αυτό που θα πρέπει να εμψομανθεί είναι η μικρότερη ένταση της φόρτισης στις αγροτικές κοινότητες, απ' ότι στις

αστικές, σχεδόν σε όλες τις μορφές των παραμυθιών. Καταγράφηκε λιγότερη λύπη στο λαϊκό παραμύθι με θέμα το θάνατο ανθρώπου, καθώς και μικρότερη μείωση στη χαρά, αλλά και στη ζωντάνια, στα παραμύθια με θέμα το θάνατο ζώου. Αυτό θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως εξής: Στις μικρές κοινωνίες, όπως αυτές των χωριών, ο θάνατος είναι πολύ κοντινός στην καθημερινή τους ζωή και για πρόσωπα που γνωρίζουν καλά (Benoliel & Degner, 1995). Συμμετέχουν, μάλιστα, στη διαδικασία και στις τελετές του πένθους. Επιπλέον, η θανάτωση των ζώων αποτελεί σε πολλές αγροτικές περιοχές βασική, αν όχι αποκλειστική, πηγή εισοδήματος αλλά και διατροφής, καθιστώντας την έτσι πολλές φορές επιτακτική και αναγκαία. Το γεγονός αυτό έχει συντελέσει, ώστε τα παιδιά του χωριού να αντιλαμβάνονται την αναγκαιότητα του θανάτου οικόσιτων ζώων, παρ' ότι έχουν δεθεί στενά συναισθηματικά μαζί τους, είτε γιατί φροντίζουν την καθημερινή διατροφή τους, είτε γιατί αποτελούν μέρος του παιχνιδιού τους. Η εξοικείωση αυτή, λοιπόν, φαίνεται να είναι που προκαλεί τη μικρότερη συναισθηματική φόρτιση, πράγμα που είναι ιδιαίτερα εμφανές στην περιγραφή του θανάτου μέσα από το λαϊκό παραμύθι, το οποίο, λόγω της δομής και του ύφους του, δεν φαίνεται να ξεπερνά τη συναισθηματική «ουδό» των παιδιών αυτών. Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο, ότι το συναίσθημα της χαράς αυξήθηκε μετά την παρέμβαση. Αντίθετα, η έλλειψη εξοικείωσης που καταγράφηκε στα παιδιά που ζουν στις αστικές περιο-

χές, είναι σύμφωνη με το σύνολο σχεδόν της βιβλιογραφίας που αναφέρεται στο θάνατο. Η Benolier αναφερόμενη στο θέμα λέει, ότι «στο νέο περιβάλλον της αστικο-βιομηχανικής κοινωνίας της πόλης, ο θάνατος και η θνησιμότητα γίνονται εμπειρίες και καταστάσεις που διαδραματίζονται όλο και πιο μακριά από το μέσο άνθρωπο. Ο διαχωρισμός αυτών που πεθαίνουν από τους ζωντανούς στερεί τους νεότερους από την κοινωνική βοήθεια για την εξοικείωση τους με την πραγματικότητα του θανάτου» (Benolier, 1998, σ. 20). Έτσι, έχει δημιουργηθεί αυτό που μερικοί ονομάζουν μια κοινωνία που αρνείται το θάνατο (Νίλσεν & Παπαδάτου, 1998). Κι αυτό συμβαίνει με την κοινωνική απομόνωση των ανθρώπων που οδεύουν προς το θάνατο, είτε αυτοί είναι βαριά άρρωστοι, είτε ηλικιωμένοι. Η φροντίδα των αρρώστων στα τελευταία στάδια της ζωής τους δεν είναι πια «θέμα της οικογένειας», αλλά ανήκει στους ειδικούς, δηλαδή σε πολύπλοκα και απρόσωπα περιβάλλοντα, όπως νοσοκομεία, κλινικές, γηροκομεία, τόσο στο χωριό, όσο και στην πόλη. (Engel, 1977. Moller, 1990). Οι αποφάσεις στο τελικό στάδιο ζωής ενός ανθρώπου παίρνονται όλο και περισσότερο από ειδικούς με τεχνική εξειδίκευση. Η μη εξοικείωση των νέων με την πραγματικότητα του θανάτου τους οδηγεί έτσι ώστε η ιδέα και μόνο του δικού τους θανάτου ή του θανάτου γενικά, να τους γεμίζει με πολύ μεγάλο άγχος (Benolier & Degner, 1995).

Επομένως, η παρούσα έρευνα παρέχει ενδείξεις, οι οποίες βεβαίως

χρειάζονται περαιτέρω διερεύνηση, ότι η εξοικείωση των παιδιών με την έννοια της απώλειας είναι εφικτή και συμβαίνει σε συγκεκριμένα κοινωνικά περιβάλλοντα, όπου δίδεται στα παιδιά η ευκαιρία να αποκτήσουν σχετικές εμπειρίες και βιώματα. Υπό το πρίσμα της παραπάνω διαπίστωσης, θεωρούμε, ότι και το σχολείο θα μπορούσε, ενδεχομένως, να διαδραματίσει ένα σημαντικό ρόλο στην εξοικείωση των παιδιών με την έννοια του θανάτου, εκπαιδεύοντας τους μαθητές στη διαχείριση των απωλειών ώστε, όπως εύστοχα σημειώνει ο Μπετελχάιμ, να «αμβλύνουν» τον φόβο για το θάνατο. Στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν πολλές αναφορές (Stevenson, 1998. Bacque, 2001. Baum, 2003. Gersie, 1991. Παπαδάτου, 1999), οι οποίες υποστηρίζουν, ότι από τη στιγμή που το θέμα της σεξουαλικής αγωγής έχει εισαχθεί στα σχολεία, είναι ίσως καιρός να μιλήσουμε για ένα ακόμα πιο σοβαρό θέμα, όπως είναι ο θάνατος. Βεβαίως, υπάρχει και αντίλογος όπως σημειώνει ο Stevenson (1998). Στις Η.Π.Α υπάρχουν οργανωμένες ομάδες που προσπαθούν να σταματήσουν κάθε συζήτηση γύρω από το θάνατο, γιατί υποστηρίζουν ότι μόνο οι γονείς θα πρέπει να χειρίζονται ένα τόσο λεπτό θέμα. Εν τούτοις, με βάση τα αποτελέσματα που παρουσιάσαμε προηγουμένως και με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία, θεωρούμε ότι πρέπει να εξεταστεί εάν θα αποτελέσει διδακτική ενότητα της παιδείας μας, η συνειδητοποίηση του θανάτου ως μέρος της ύπαρξης μας. Το να μην ενημερώνουμε τα

παιδιά μας σχετικά με το θάνατο, σημαίνει να μη τα μορφώνουμε για τη ζωή, επισημαίνει η Gersie (1991). Αυτό, βεβαίως, προϋποθέτει εκπαιδευτικούς, οι οποίοι δεν πρέπει να εστιάζονται μόνο στη μάθηση, αλλά θα πρέπει να επεκτείνονται και στη γενικότερη αγωγή των παιδιών, όπως σε θέματα που αφορούν το θάνατο και το θρήνο (Νίλσεν & Παπαδάτου, 1999). Πρέπει λοιπόν να μιλούμε τα παιδιά στη γνώση του θανάτου, όχι βέβαια φέρνοντας το παιδί αντιμέτωπο με σοβαρές απώλειες, αλλά μαθαίνοντάς του να επεξεργάζεται ψυχολογικά τις μικρές καθημερινές απώλειες που αντιμετωπίζει στη ζωή του (Bacque, 2001. Kane, 1979). Αυτό μπορεί να συμβεί παίρνοντας αφορμή από μικρά γεγονότα, «τους μικρούς θανάτους», που προκύπτουν στη ζωή όλων των παιδιών, όπως για παράδειγμα το νεκρό σπουργίτι που βρέθηκε στην αυλή του σχολείου ή ένα παραμύθι που αναφέρεται στην αρρώστια ή στο θάνατο του ήρωα (Stevenson, 1999).

Βιβλιογραφία

Αναγνωστόπουλος, Β.Δ., & Λιάπης, Κ. (1995). *Λαϊκό παραμύθι και Παραμυθάδες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (1987) *Θέματα παιδικής λογοτεχνίας*. Α' Ανιχνεύσεις. Αθήνα: Καστανιώτης.

Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (1996). *Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των φίλων.

Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (2002). *Τέχνη και Τεχνική του Παραμυθιού*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Bacque, M. F. (2001). *Πένθος και υγεία άλλοτε και σήμερα*. Αθήνα: Θυμάρι.

Baum, H. (2003). *Η γιαγιά πήγε στον ουρανό*; Αθήνα: Θυμάρι.

Beauchamp, N.W. (1974). The young child's perception of death. (Doctoral dissertation Purdue University, 1974). *Dissertation Abstracts International*, 35, 3288A-3289A (University Microfilms) No 74-26, 684.

Benoliel, J. Q. (1993). Personal care in an impersonal world. In J. D. Morgan (Ed.), *Personal care in an impersonal world: A multidimensional look at bereavement* (pp.3-13). Amiryville, N. Y: Baywood.

Benoliel, J. Q. (1994). Death and Dying as a Field of Inquiry. In B. Croless, B. B. Germino, & M. Pittman (Eds), *Dying, Death and Bereavement: Theoretical Perspectives and Other Ways of Knowing* (pp.3-13). Boston: Jones and Bartlett.

Benoliel, J. Q., & Denger L. F. (1995). Institutional Dying: A Convergence of Cultural Values, Technology, and social Organization. In H. Wass, & R. Neimeyer (Eds), *Dying: Facing the Facts* (pp. 117-141) Washington, D. C: Taylor & Francis.

Benoliel, J. Q. (1998). Εξελίξεις στο Χώρο της Θανατολογίας. Στο Μ. Νίλσεν, & Δ. Παπαδάτου (επιμ.). *Το Πένθος στη Ζωή μας* (σσ. 12-29). Αθήνα: Μέριμνα.

Bolte, J., & Polivka, G. (1913-1932).

- Ammerkungen zu den Kinder- und Hausmarchen der Bruder Grimm*, τόμοι 1-5 Leipzig.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss (Vol. 1)*. New York: Basic Book.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss (Vol. 2)*. New York: Basic Book.
- Campbell, J. (1988). *The Power of Myth*. London: Doubleday.
- Childers, P., & Wimmer, M. (1971). The concept of death in early childhood. *Child Development*, 42, 1299-1301.
- Cole, M., & Cole, S. (2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών*. Αθήνα: Τυπωθήτω, Γιώργος Δάρδανος.
- Collick, E. (1986). *Through Grief*. Darton: Longman & Todd.
- Cooper, J. C. (1988). *Ο Θαυμαστός Κόσμος των Παραμυθιών*. Αθήνα: Θυμάρι.
- Ελληνικά Παραμύθια*. (2002). Αθήνα: Κολλάρος και Σια.
- Engel, G. L. (1977). The Need for a New Medical Model. *A Challenge for Biomedicine Science*, 196:129-136.
- Ζαφειροπούλου, Μ. & Θάνου Α. (2004). Η παιδική αισιοδοξία ως μέσο ψυχολογικής ανοσοποίησης. Στο Μ. Ζαφειροπούλου & Γ. Κλεφτάρας (επιμ.). *Εφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία του Παιδιού*. (σσ. 273-304). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Gersie, A. (2002). *Και η Ζωή Συνεχίζεται*. Αθήνα: Κέδρος.
- Gottman, J. (2000). *Η Συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κακαβούλης, Α. (1997). *Συναισθηματική Ανάπτυξη και Αγωγή*. (Δεν υπάρχουν περισσότερα στοιχεία στο βιβλίο του).
- Κανατσούλη, Μ. (2002). *Εισαγωγή και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Kane, B. (1979). Children's concepts of death. *Journal of Genetic Psychology*, 134, 141-145.
- Kaplan, H., & Sadocks, B. (1996). *Ψυχιατρική*. Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας.
- Kenyon, B. L. (2001). Current Research children's components of death. A Critical review. *The Journal of Death and Dying*, 43, 69-91.
- Κυριαζόπουλος, Γ. (1990). *Παιδική ηλικία. Ενδιαφέροντα και κίνητρα για μάθηση*. Αθήνα: Π. Κουτσούμπος Α. Ε.
- Κουρετζής, Α. (2001). *Το θεατρικό παιχνίδι*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Luthi, M. (1969). *So leben sie noch leute. Betrachtungen zum folksmarchen*. Gottingen: Αυτοέκδοση.
- Μαντάς, Κ. Γ. (1972). *Το παραμύθι, η παιδευτική αξία και η διδασκαλία του*. Πάτρα: Αυτοέκδοση.
- Marcoli, A. (2001). *Ο Θυμός των παιδιών. Παραμύθια για την κατανόηση της παιδικής συμπεριφοράς*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Μερακλής, Μ. Γ. (1999). *Το λαϊκό παραμύθι*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μεταλληνού, Ο., Παπάζογλου, Ε., Ράλλη, Ε., Νίλσεν, Μ., & Παπαδάτου, Δ. (2004). Στήριξη του παιδι-

- ού μετά το θάνατο αγαπημένου του προσώπου. Στο Ζαφειροπούλου, Μ., & Κλεφτάρας, Γ. (επιμ.). *Εφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία του παιδιού* (σσ. 435-444). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Moller, D. W. (1990). *On Dying without Dignity: The Human Impact of Technological Dying*. Amityville, NY: Baywood.
- Μπέττελχαϊμ, Μ. (1995). *Η γοητεία των Παραμυθιών. Μια ψυχαναλυτική προσέγγιση*. Αθήνα: Γλάρος.
- Νικολακοπούλου, Α. (2006). *Το Έντεχνο Παραμύθι ως Μέσο Εξοικείωσης των Παιδιών με την Έννοια της Απώλειας*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Νίλσεν, Μ., & Παπαδάτου, Δ. (1998). *Το Πένθος στη Ζωή μας*. Αθήνα: Μέριμνα.
- Νίλσεν, Μ., & Παπαδάτου, Δ. (1999). *Όταν η αρρώστια και ο θάνατος αγγίζουν τη σχολική ζωή*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.
- Rodari, G. (1985). *Γραμματική της φαντασίας*. Τεκμήριο: Αθήνα.
- Ronen, T. (1999). *Η γνωστική-εξελικτική θεραπεία στα παιδιά* (Μ. Ζαφειροπούλου: Επιστημονική Θεώρηση). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ronen, T. (2003). *Cognitive-constructivist psychotherapy with children and adolescents*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Σακελλαρίου, Χ. (1995). *Το παραμύθι χτες και σήμερα. Η ψυχοπαιδαγωγική και κοινωνική λειτουργία του*. Αθήνα: Πατάκης.
- Saarni, C., Mumme, D., & Campos, J. (1998). Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο. Στο Χατζηχρήστου Χ., (Επιμ.), *Πρόγραμμα προαγωγής της ψυχικής υγείας και της μάθησης*. (σσ. 9-10). Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δάρδανος.
- Speece, M. N., & Brent, S. B. (1984). Children's understanding of death: A Review of three components of death concept. *Child development*, 55(5) 1671-1686.
- Σράουφ, Α. (2000) *Συναισθηματική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Stallard, P. (2005). *A Clinician's guide to think good-feel good*. Chichester: John Wiley.
- Stallard, P. (2006). *Σκέφτομαι Σωστά-Νιώθω καλά* (Μ. Ζαφειροπούλου Επιστημονική Θεώρηση). Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δάρδανος.
- Stevenson, R. G. (1998). Θάνατος και σχολικό περιβάλλον. Στο Μ. Νίλσεν & Δ. Παπαδάτου (Επιμ.) *Το Πένθος στη Ζωή μας* (σσ. 97-106). Αθήνα: Μέριμνα.
- Faure, G., & Lascar, S. (2001). *Το θεατρικό παιχνίδι*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χατζηχρήστου, Χ. (2004). Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο. Στο Χ. Χατζηχρήστου (επιμ.). *Πρόγραμμα προαγωγής της ψυχικής υγείας και της μάθησης*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δάρδανος.

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα είχε ως στόχο να μελετήσει και να συγκρίνει τα συναισθήματα μαθητών από αστικές και αγροτικές περιοχές, μετά την αφήγηση έντεχνου και λαϊκού παραμυθιού, το οποίο πραγματεύεται την απώλεια προσφιλούς ύπαρξης. Το δείγμα αποτελείτο από 130 μαθητές, ηλικίας 8 ετών και εξετάστηκαν τα συναισθήματα της χαράς, της λύπης, του θυμού, του άγχους και της ζωντάνιας. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων προέκυψε, ότι η αφήγηση τόσο έντεχνου, όσο και λαϊκού παραμυθιού με θέμα το θάνατο ανθρώπου, επηρεάζει εξίσου τα συναισθήματα των παιδιών της πόλης και των παιδιών του χωριού. Αντίθετα η σύγκριση των ομάδων των παιδιών από αστικές περιοχές και των παιδιών από αγροτικές, μετά την αφήγηση παραμυθιού με θέμα το θάνατο ζώου, έδειξε μεγαλύτερη συναισθηματική φόρτιση στα παιδιά της πόλης.

Λέξεις κλειδιά: Παιδί, θάνατος, συναισθηματικές αντιδράσεις, παραμύθι,

Title: Children's stories as a means of familiarization with death: Emotional reactions of primary school pupils from urban and rural areas

Abstract

The purpose of this study was to investigate and compare the emotio-

nal reactions of primary school pupils from urban and rural areas after the narration of either a modern or a folk tale about the loss of a loved one, person or animal. The sample consisted of 130 eight-year-old children and the emotions of happiness, sorrow, anger, anxiety and vivacity were examined. The study was conducted in both urban and rural schools. Analysis of results showed that narration of folk or modern tales about death of a loved one can equally affect children's emotions, irrespective of their place of living. On the contrary, tales about loss of an animal have a stronger emotional effect on children from urban areas than on children from rural areas.

Key words: Child, death, emotional reactions, tales

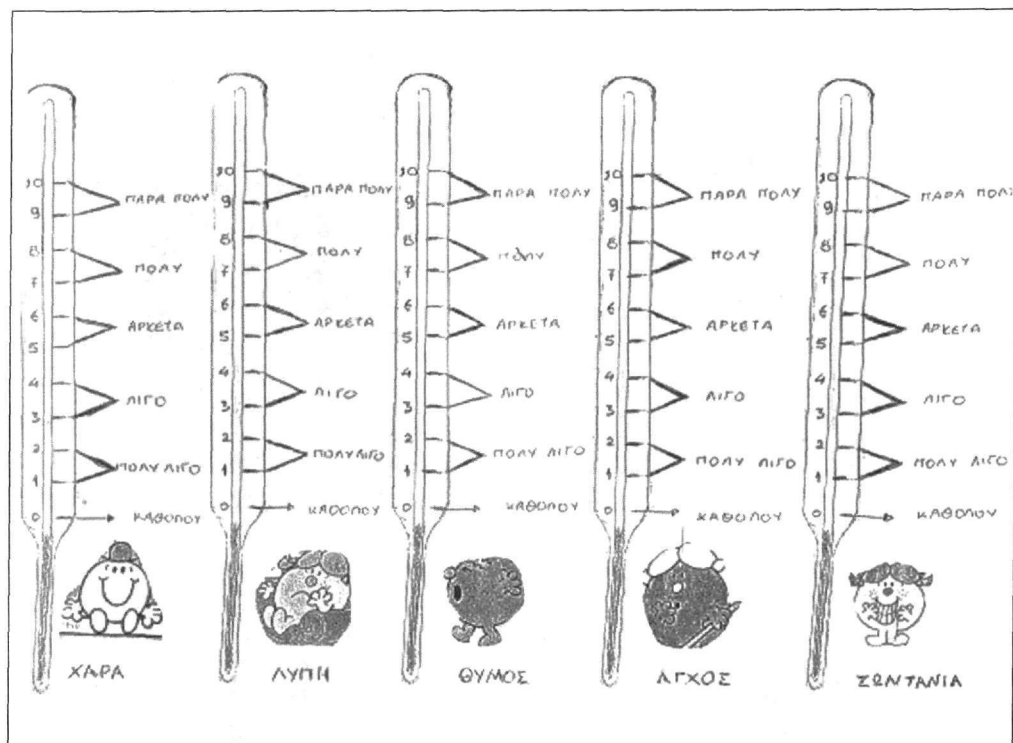
Διεύθυνση Επικοινωνίας

Νικολακοπούλου Αγγελική
Εκπαιδευτικός, Υποψήφια Διδάκτορας ΠΤΠΕ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Γ. Βαλέτα 5, 413 35, Λάρισα
Τηλ. 2410625349, κιν. 6974393942.
e-mail: dimla1@otenet.gr

Ζαφειροπούλου Μαρία
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
ΠΤΠΕ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Ελαιών 21, Κηφισιά, 145 64, Αθήνα
Τηλ./fax: 210 8075978, κιν. 6944635565
e-mail: mzafirop@uth.gr

Παράρτημα 1

ΘΕΡΜΟΜΕΤΡΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ

Παράρτημα2

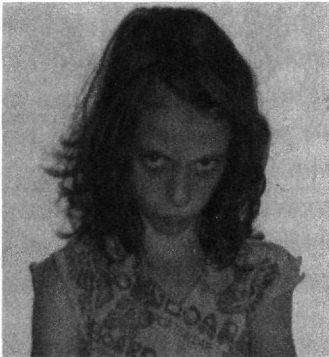
**ΟΙ ΚΑΡΤΕΣ ΠΟΥ ΔΟΘΗΚΑΝ ΣΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ**

ΧΑΡΑ

ΛΥΠΗ

ΘΥΜΟΣ

ΑΓΧΟΣ

ΖΩΝΤΑΝΙΑ